

Maria SUBI | Spațiul celest în creația vergiliană
(Universitatea de Vest din Timișoara)

Abstract: (The Celestial Space in the Virgilian Creation) The celestial space, constantly evoked in Vergil's creation, is associated with the idea of expanse, elevation, profoundness, which are everlasting defining elements of poetic thinking and imagery. The fascination exercised by the blue sky on the Mantuan artist is reflected, at lexical level, by the frequency of the noun *caelum* and its synonyms (*āēr*, *aether*, *altum*, *aura*, *axis*, *Juppiter*, *Olympus*, *polus* etc.), which are used in Virgilian lyrics to express the variable terminology of the blue. Suggested by *caelum* and its synonyms, the ether's blue is conveyed by the Latin poet by means of certain twosomes such as: *apertum caelum* ("the azure plains"); *aether apertus* ("the clear sky far above the ground"); *caelum serēnum* ("the sky with sapphire face"); *caelum apertum* ("sunlit sky"), or through certain nouns such as *pūrum* and *serēna* (poetic plural) "unclouded sky". This celestial image, as reflected by Virgil in his lyrics, is often accompanied by light – solar, lunar or stellar, causing the cosmic azure to come into a plastic association with the golden tonality of the stars. On the other side, in contrast to the sky's blue, dark clouds are also showing up in the Virgilian universe (*nubila caeli*, *nubibus atris*), as well as ashes (*caligine*), lightning (*fulgura*), flames (*globos flammaram*), smoke (*fumo*) – everything presented against the bright firmament of the skies. The chromatic contrast thus created is meant to further emphasize the bright sky (*aether*, *aura*, *caelum* etc.), a symbol of purity, serenity, and infinity.

Keywords: sky, infinity, azure, light, clouds, chromatic contrast

Rezumat: Evocat constant în creația lui Vergilius, spațiul celest se leagă de conceptele de vastitate, înălțime, profunzime – elemente definitorii ale gândirii și imaginației poetice dintotdeauna. Fascinația pe care cerul albastru o exercită asupra artistului mantuan se reflectă, la nivel lexical, în frecvența substantivului *caelum* și a sinonimelor sale (*āēr*, *aether*, *altum*, *aura*, *axis*, *Juppiter*, *Olympus*, *polus* etc.), care se împletesc în versurile vergiliene, variind expresiv terminologia azurului. Sugerat de *caelum* și termenii din sfera sa sinonimică, seninul văzduhului este reprodus de poetul latin cu ajutorul unor binoame ca: *apertum caelum* („azurile câmpii”); *aether apertus* („naltul cer senin”); *caelum serēnum* („cerul cu fața azurie”); *caelum apertum* („cerul seninos”) sau al unor substantive precum *pūrum* și *serēna* (plural poetic) „cer senin”. Imaginea aceasta celestă, reflectată de Vergilius în paginile sale, se însoțește adesea cu lumina – solară, selenară sau stelară, ceea ce face ca azuriul uranic să intre într-o plastică asociere cu tonalitatea aurie a astrelor. Pe de altă parte însă, ca un contrapunct la albastrul cerului, în universul vergilian își fac apariția și norii sumbri (*nubila caeli*, *nubibus atris*), funinginea (*caligine*), fulgerele (*fulgura*), flăcările (*globos flammaram*), fumul (*fumo*) – totul proiectat pe fundalul diafan al tăriei. Contrastul cromatic ce se naște astfel este menit să pună mai puternic în relief bolta senină (*aether*, *aura*, *caelum* etc.), simbol al purității, al serenității și al infinitului.

Cuvinte-cheie: cer, infinit, azur, lumină, nori, contrast cromatic

Evocat frecvent în creația lui Vergilius, spațiul celest se leagă – așa cum demonstrează G.I. Tohăneanu în lucrările sale consacrate unui alt creator de geniu –, de conceptele de vastitate, înălțime, profunzime și depărtare (vezi Tohăneanu 1989,

126; Tohăneanu 1975, 186-187), *caeli spatium* „simbolizând setea de infinit, lărgimea și profunzimea gândirii poetului” (Tohăneanu 1965, 93). Este cât se poate de semnificativă, așadar, predilecția artistului mantuan pentru tema cerului, una din acele teme care, „descătușând fantezia” (Tohăneanu 1975, 139), „îngăduie imaginației poetice să se desfășoare pe suprafețe imense” (*ibidem*, 129; cf. și *ibidem*, 186-187), cutreierând seninul înalt, fără de margini:

Tollimur in caelum, curvato gurgite (Aen., III, 564) „Boltindu-se vâltoarea, ne azvârle/ În slăvi”¹ (p. 159); *Ipse deum tibi me claro demittit Olympo/ Regnator, caelum et terras qui numine torquet* (Aen., IV, 268-269) „Din strălucitu-Olimp, aici la tine/ Mai marele-ntre zei, el mă trimise./ Cel care cu divina lui putere/ Și cerul, și pământu-oblăduiește” (p. 189); *maximus Atlas/ Axem umero torquet stellis ardentibus aptum* (Aen., IV, 481-482) „voinicul Atlas răsucește/ Pe umeri-i vâjnoși cereasca boltă./ Bătută toată cu arzânde stele” (p. 201); *Haec ubi dicta dedit, caelo se protinus alto/ Misit, agens hiemem, nimbo succincta* (Aen., X, 633-634) „Așa zicând, din ceruri nalte/ Se lasă într-un nor, mânănd furtună” (p. 506); *Mundus, ut ad Scythiam Riphaeasque arduus arces/ Consurgit, premitur Libyae devexus in austros* (G., I, 240-241) „Și după cum se nalță bolta mândră/ Spre Scitia și vărfurile Rifei./ Astfel ea scade coborând spre țărnu/ De miazăzi, pe unde bate vântul/ Din Africa, Austrul” (p. 141).

„Puterea de seducție pe care cerul albastru – purtător al sugestiei infinitului – o exercită asupra gândirii, fanteziei și sensibilității” (Tohăneanu 1975, 187) lui Vergilius se reflectă, la nivel lexical, în frecvența substantivului *caelum* și a sinonimelor sale:

Juppiter aethere summo/ Despiciens mare velivolum terrasque jacentes./ Litoraue et latos populos, sic vertice caeli/ Constitit et Libyae defixit lumina regnis (Aen., I, 223-225) „Din slava slăvilor privește Joe/ La marea purtătoare de corăbii./ La joasele pământuri, la limanuri./ La semnițele lățite-n lume./ Ș-oprindu-se pe cer în vârful bolții./ Spre țara Libiei își ațintește/ Privirea” (p. 45); *Hic Caesar et omnis Iuli/ Progenies magnum caeli ventura sub axem* (Aen., VI, 789-790) „Aici e Cezar și întreg alaiul/ Urmașilor lui Iulus, ce urca-va/ Cândva-n lumină, sub înalta boltă/ A cerului” (p. 312); *Hic Pater omnipotens ter caelo clarus ab alto/ Intonuit, radiisque ardentem lucis et auro/ Ipse manu quatiens ostendit ab aethere nubem* (Aen., VII, 141-143) „Atunci, atotputernicul Părinte/ Tunat-a din țăriile albastre/ De trei ori și, cu mâna-i zguduindu-l./ Ivi dinspre văzduhul nalt un nour/ Arzând în razele luminii de-aur” (p. 336); *Te super aetherias errare licentius auras/ Haud Pater ille velit, summi regnator Olympi* (Aen., VII, 557-558) „Dar, slobodă să lăinicești tu-n lume/ Brăzdând văzduhul, nu îngădu-i-va/ Mai mult Părintele Ceresc, stăpânul/ Preanaltului Olimp” (p. 358); *Cum pater in ripa gelidique sub aetheris axe/ Aeneas, tristi turbatus pectora bello./ Procubuit* (Aen., VIII, 28-30) „Atunci pe țăr. părintele Enea./ Sub bolta de răcoare a țării./ Cu suflot copleșit de grozăvia/ Războiului, se tolăni” (p. 382); *signum caelo Cytherea dedisset aperto./ Namque improviso vibratus ab aethere fulgor/ Cum sonitu venit* (Aen., VIII, 523-525) „semn le dete Venus/ Din cerul seninos. Căci dintr-o dată/ Dinspre văzduh, cutremurat, un fulger/ Cu vuiete țâșni” (p. 407); *at illa leves caeli delapsa per auras/ Insonuit nigro circumdata turbine corpus* (Aen., XI, 595-596) „și nimfa lunecă din slavă./ Vârtej de negri nori o împresoară./ Văzduhul fășâind de fâlfăirea-i” (p. 557).

Având drept atribute „îndepărtarea, imuabilitatea, grandoarea, frumusețea sublimă”, la care se adaugă ideea de „transcendență, superioritate, forță, creativitate,

¹ Pentru traducerea în limba română a textului vergilian, vezi Vergilius 1994 și Vergilius 1997.

perenitate, sacralitate etc.” (Evseev 1994, 35), cerul reprezintă un element constant în universul vergilian, ținta pre-dilectă a privirilor, a strigătelor și a gesturilor suplicante, după cum rezultă din prezența în versuri a acuzativului direcției (*ad auras, ad sidera, in caelum*) sau a concurrentului său poetic, dativul direcției (*caelo*):

Ad caelum tendens ardentia lumina frustra, / Lumina (Aen., II, 405-406) „În slava cerului zadarnic ochii/ Cei arzători ea și-i îndreaptă” (p. 103); *tendoque supinas/ Ad caelum cum voce manus (Aen., III, 176-177) „Și brațele cu palmele întoarse/ Spre cer le nalț”* (p. 138); *Tollimur in caelum, curvato gurgite (Aen., III, 564) „Boltindu-se vârtoarea, ne azvârle/ În slăvi”* (p. 159); *Cernimus [...]/ Aetnaeos fratres, caelo capita alta ferentes (Aen., III, 677-678) „Îi vedem pe-ai Etnei/ Fârtați, urcând spre slavă frunți semețe”* (p. 164); *It clamor caelo (Aen., V, 451) „Strigarea lor spre ceruri se înalță”* (p. 242); *et in caelum paribus se sustulit alis/ Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum./ Agnovit juvenis duplicesque ad sidera palmas/ Sustulit (Aen., IX, 14-17) „Și, desfăcându-și aripele large./ Nălțatu-s-a-n tării, scriind sub nouri/ Un mare curcubeu în a ei fugă./ Recunoscând-o, tânăru-și ridică/ Spre ceruri brațele-amândouă”* (p. 427-428); *et ambas/ Ad caelum tendit palmas (Aen., X, 844-845) „Spre cer întinde brațele-amândouă”* (p. 517); *It caelo clamorque virum clangorque tubarum (Aen., XI, 192) „La ceruri urcă/ Al trâmbițelor strigăt și jelană/ Ostașilor”* (p. 537); *flammis inter tabulata volutus/ Ad caelum undabat vertex (Aen., XII, 672-673) „vârteje de flăcări suie/ În valuri, printre caturi, spre tării”* (p. 615); *se laetus adauras/ Palmes agit (G., II, 363-364) „Se nalță în văzduh voiosul curpen”* (p. 176).

În imediata vecinătate semantică a lui *caelum (coelum)*², se plasează câteva vocabule grecești, precum: *āēr, āēris* (gr. *ἀήρ*) „aer, atmosferă”, termen emblematic pentru albastrul aerian al văzduhului; masculinul *aethēr, -ēris* (gr. *αιθήρ*) și femininul *aethra, -ae* (gr. *αιθήρα*) „înaltul cerului”, ce asociază absoluta serenitate a tării cu eterul pur și luminos (Bachelard 1997, 180; Durand 1998, 145), „partea cea mai de sus a cerului” (Kernbach 1995, 23). Aceeași relație de sinonimie se stabilește între *caelum* și *aura, -ae* (cuvânt întrebunțat adesea cu sensul figurat de „înaltul cerului, văzduh, cer”) sau între *caelum* și *altum, -i*, care trimite din nou către ideea de altitudine celestă, fiind forma neutră substantivizată a lui *altus*(3) „înalt”. Tot aici se rânduiesc substantivele *axis, -is* „axul cerului, bolta” (DG, s.v.) și *pōlus, -i* „pol, cer, firmament” (DG, s.v.) și trebuie subliniat faptul că acest din urmă lexem, utilizat pe alocuri cu forma sa de plural poetic (*poli*), creează o impresie de grandoare, de măreție benefică pentru atmosfera de ansamblu a textului (vezi Subi, 123)³. O valoare similară dobândesc în versurile mantuanului și două nume proprii: *Juppitēr* și *Olympus, -ī*, care, așezate fiind în contexte noi, simbolice, își modifică semantismul: în consecință, *Juppitēr* nu-l mai desemnează pe zeul cerului luminos, *Pater omnīpōtens*, ci ajunge, prin substituție metonimică, să desemneze „tăria, văzduhul” (DG, s.v.), iar *Olympus, -ī*, în urma unui traseu similar, figurează nu doar Olimpul, sălașul zeilor, ci și „azurul, bolta” (DG, s.v.). Asemenea echivalențe semantice îngăduie alternarea substantivelor *āēr, aethēr* sau

² În legătură cu grafia *coelum*, vezi Ernout, Meillet 2001, 83.

³ Cu privire la valoarea expresivă a utilizării pluralului în locul singularului, substituție care produce un fel de extindere, de amplificare a imaginii – «une sorte d’agrandissement de l’idée, de l’image, du sentiment» –, vezi Marouzeau 1935, 208-209.

aethra, aura, axis, caelum, Juppit̄r, Olympus, p̄lus etc., care se înșiruie adesea într-un cuprins sintactic foarte îngust, alcătuit din două sau trei versuri, după cum se poate vedea în exemplele următoare:

Eripiunt subito nubes caelum que diemque/ Teucrorum ex oculis: ponto nox incubat atra./ Intonuere poli et crebris micat ignibus aether (Aen., I, 88-90) „Au și răpit, și cerul și lumina./ Din a troienilor privire, norii/ Pe mare noaptea se prăvale, oarbă./ Cutremură-se ceruri, iar văzduhul/ Tot pâlăie de fulgerele dese” (p. 37-38); *Aspice bis senos laetantes agmine cycnos./ Aetheria quos lapsa plaga Jovis ales aperto/ Turbabat caelo; nunc terras ordine longo/ Aut capere aut captas jam despectare videntur./ Ut reduces illi ludunt stridentibus alis./ Et coetu cinxere polum cantusque dedere./ Haud aliter puppesque tuae pubesque tuorum/ Aut portum tenet* (Aen., I, 393-400) „Privește aste lebezi, douăspre’ce./ Cât de voioase sunt că împreună/ Se află iarăși. Nu de mult, un vultur./ Alunecând din slăvi, le risipise/ Pe-azurele⁴ câmpii; acuma însă/ În rânduială pe pământ se lasă/ În lung șirag, sau par să își aleagă./ De sus privind, un loc ca să coboare./ Așa cum, regăsite, ele zburdă/ Foșnind din aripi și cântând, văzduhul/ Cu hora lor învăluindu-l, astfel/ Și navele, și soții tăi cei tineri/ Se află-n port” (p. 54); *Vertitur interea caelum et ruît Oceano Nox./ Involvens umbra magna terramque polumque* (Aen., II, 250-251) „În vremea asta cerul se rotește/ Și Noaptea din ocean se aridică./ În umbră deasă astrucând pământul./ Și cerul” (p. 95); *atque imo barathri ter gurgite vastos/ Sorbet in abruptum fluctus rursusque sub auras/ Erigit alternos et sidera verberat unda* (Aen., III, 421-423) „De trei ori, din a hăului bulboană./ În fiecare zi ea soarbe-n pântec/ Nămeți de valuri, iar apoi le scuiă-n/ Văzduh, cu ele cerul împroșcându-l” (p. 151); *Nam neque erant astrorum ignes nec lucidus aethra/ Sidera polus, obscuro sed nubila caelo* (Aen., III, 585-586) „Nu se zăreau pe sus luciri de aștri./ Nici bolta nu se limpezea cu stele/ În naltu-i creștet: nouri se-adunase/ Pe ceru-ntunecat” (p. 160).

Felurite și expresive, elementele lexicale înscrise în vasta familie sinonimică a lui *caelum*, se împletesc astfel în versurile poetului mantuan, variind sugestiv terminologia azurului⁵:

pulsi regnis quae maxima quondam/ Extremo veniens Sol aspiciebat Olympo (Aen., VII, 217-218) „furănz izgoniți dintr-o domnie./ Ce se vădise cândva cea mai mare/ Din câte le privește mândrul soare./ Venind de către răsărit pe boltă” (p. 340); *Medium video discedere*

⁴ Folosit în traducerea cromaticii celeste din poezia vergiliană, *azur* este un termen cu o istorie interesantă, întrucât, provenit fiind din limba persană, el a trecut mai întâi în arabă, apoi în latina medievală, de unde a fost preluat de limbile europene moderne: rom. *azur*, it. *azzurro*, fr. *azur*, span. *azul*, germ. *Azur*, engl. *azure* (vezi Tohăneanu 1986, 174-175; Tohăneanu 1989, 14-15). Relieful poetic deosebit al acestui sinonim al albastrului uranic este confirmat de prezența sa frecventă în lirica eminesciană: „din tainica pădure/ Apare luna mare câmpiilor *azure*./ Împlându-le cu ochiul ei mândru, triumfal” (*Împărat și prolețar*, A, p. 84); „O, lăsați să moi în ape oceanici a mea liră!/ Să-mbrac sunetele-i dalbe cu a undelor zâmbire./ Cu-ale stelelor icoane, cu a cerului *azur*”; „Pe arcatele-i ferestre sunt perdele de *azur*” (*Memento mori*, P, p. 146-147, 155); „și în *azur* muiete/ Curg stele de-aur dulci și-mprăștiate” (*Pustnicul*, P, p. 247); „Ceru-ntinde sus senina-i pânzărie de *azur*” (*Antropomorfism*, P, p. 267); „Natura de jur, împrejur./ Pe sus e o boltă de-*azur*” (*Frumoasă-i...*, P, p. 26); „Printre stânci cu poala-n mare/ Și cu fruntea-n cer de-*azur*” (*Cine-i?*, P, p. 47).

⁵ Terminologia celestă este foarte bogată și în poezia românească, ea reunind, alături de *cer*, lexeme precum *azur*, *boltă*, *cerime*, *firmament*, *înălțime*, *sus*, *tărie*, *văzduh*, *zare*, *zenit* etc. În legătură cu diversele sinonime poetice ale cuvântului *cer*, vezi Tohăneanu 1986, 172-177; idem 1995, 155-156; idem 1989, 13-17; idem 2000, 264-268. Cf. și Constantinovici I 2004, 84, 120-121, 408; eadem II 2008, 111-112 și eadem 2005, 170-174.

caelum/ Palantesque polo stellas (Aen., IX, 20-21) „Iată, se desface/ Perdeaua cerului și văd, la mijloc./ Cum stelele, în toi de zi, colindă” (p. 428); *Jamque dies caelo concesserat almaque curru/ Noctivago Phoebe medium pulsabat Olympum* (Aen., X, 215-216) „Și iată, ziua de pe cer fugise./ Iar blânda lună, lunecând pe boltă/ În carul ei rățăcitor prin noapte./ Din drum, bătuse-aproape jumătate” (p. 484-485); *et alto/ Dat signum coelo, quo non praesentius ullum/ Turbavit mentes Italas monstroque fefellit./ Namque volans rubra fulvus Jovis ales in aethra/ Litoreas agitabat aves turbamque sonantem/ Agminis aligeri, subito cum lapsus ad undas/ Cycnum excellentem pedibus rapit improbus uncis./ Arrexere animos Itali, cunctaque volucres/ Convertunt clamore fugam (mirabile visu!)/ Aetheraque obscurant pennis hostemque per auras/ Facta nube premunt* (Aen., XII, 244-254) „Din slăvi înalte/ Un semn ea dă – mai sigur decât toate./ O arătare-n stare pe italici/ Să-i zguduie în cuget, amăgindu-i./ Căci un vultur roșcat, tăind văzduhul/ Cel înroșit, stârnise niște paseri/ Pe țarm, un stol de aripi foșnitoare./ Fugeau acum, când deodată vulturul./ Lăsându-se să lunece spre unde./ Înșfacă, ticălosul, cu-a lui gheare/ O lebedă frumoasă ca nealta./ Italicii și-ncoardă luarea-aminte/ Văzând cum fuga paserile toate/ Și-o contenesc și-ntorcu-se cu larmă –/ Minune mare! – și cu mii de pene/ Întunecă văzduhul; și pe dușman./ Scriind un nor pe cer, îl împresoară” (p. 593-594); *Verum, ubi tempestas et caeli mobilis umor/ Mutavere vias, et Juppiter uvidus Austris/ Denset, erant quae rara modo, et quae densa, relaxat./ Vertuntur species animorum* (G., I, 417-420) „Dar vremea și hoinara umezeală/ Din slavă, când mutatu-și-au orându/ Iar aerul jilav cu-Austru-ndeasă/ Tot ceea ce nainte rar fusese./ Iar ceea ce fusese des, destramă, –/ Atunci viețuitoarele își schimbă/ Și felul lor de-a fi” (p. 150).

Se adaugă aici și o seamă de alcătuirii poetice, înzestrate cu o mare putere de sugestie, care funcționează ca „sinonime metaforice” ale cerului (vezi Tohăneanu 1975, 187)⁶:

Nos, tua progenies, caeli quibus annuis arcem (Aen., I, 250) „Iar noi, mlădița ta, pe care însuși/ Ne-ngădui în cereștile portaluri” (p. 46); *taedet caeli convexa tueri* (Aen., IV, 451) „silă i-e de-acuma/ Boltirea cerului s-o mai privească” (p. 199); *Aurea nunc solio stellantis regia caeli/ Accipit* (Aen., VII, 210-211) „primit el fost-a/ În stelnicul palat regesc, Olimpul” (p. 340); *supera ardua linquens* (Aen., VII, 562) „părăsește/ Înaltul larg de sus” (p. 358); *Electram maximus Atlas/ Edidit, aetherios umero qui sustinet orbis* (Aen., VIII, 136-137) „Electra-i fiica/ Lui Atlas uriașul, care bolta/ Cerească pe un umăr o sprijină” (p. 388); *Aetheria tum forte plaga [...] urbemque videbat* (Aen., IX, 638-639) „Atuncea, din țăriile albastre [...]/ Privea cetatea” (p. 459); *Panditur interea domus omnipotentis Olympi/ Conciliumque vocat divum pater atque hominum rex/ Sideream in sedem* (Aen., X, 1-3) „Palatu-Olimpului cel preaputernic/ Deschide-se estimp; adună sfatul./ Al zeilor și-al oamenilor Tată/ Sus, înlăcașul constelat” (p. 473); *Candidus insuetum miratur limen Olympi* (B., V, 56) „Ca zeii alb la trup, se minunează/ De ale cerului palate, Dafnis” (p. 68); *Jampridem nobis caeli te regia, Caesar./ Invidet* (G., I, 503-504) „De mult divanul zeilor, o Cezar./ Ne pizmuie că ești cu noi aicea” (p. 154); *quem super ingens/ Porta tonat caeli* (G., III, 260-261) „Deasupra lui răzbuibue cu huiet/ Înalta poartă-a cerului” (p. 201).

⁶ Asemenea „imagini realizate prin expresii încărcate cu tot felul de trimiteri asociative” (Tohăneanu 1989, 13) abundă și în poezia lui Mihai Eminescu, puternic atras de infinitul albastru: „spațiu-i stelos nemărginit”; „a stelelor imperiu întins ca și un cort”; „țara steloasă și întinsă”; „a cerului nemargini”; „ocean de stele”; „bolta albastră, senină”; „oceanul de stele întins”; „stelnicul, marele plai”; „a stelelor țară”; „al cerurilor cort”; „marea-albastră-n ceruri”; „cerimea înstelată”; „a cerimei întins cort”; „al cerurilor arc”; „catapeteasma lumii”; „a cerului mari valuri”; „lanurile de stele”; „ceru-i câmpie senină”; „câmpiilor azure” etc. (vezi Tohăneanu 1975, 115, 131, 187-188; Tohăneanu 1989, 13-14).

Sugerat de *caelum* și echivalentele sale – *āēr*, *aether*, *aethra*, *altum*, *aura*, *axis*, *Juppiter*, *Olympus*, *poilus*, *supĕra ardūa*, *aethĕria plaga*, *sidĕrĕa sedes* etc. –, azurul nu este numit direct, ci e vizualizat „în aria colorației implicite” (Mihele 2010, 151), căci substantivele și sintagmele enumerate sunt strâns legate de ideea de ‘albastru’. Există însă în limba latină și un termen explicit cromatic pentru noțiunea de ‘cer’, un termen obținut chiar din *caelum*, cu disimilarea normală a primului *l*: *caerūla*, *-ōrum* – un plural neutru, care desemnează firmamentul, văzut prin nuanța sa specifică (Ernout, Meillet 2001, 84; cf. și André 1949, 165). Mai exact, nuanța la care se raportează este acel bleu al cerului de la amiază, care, văzut așa cum îl vedeau Romanii, se diferențiază total de tonalitatea diafană și palidă, cunoscută sub numele de «bleu-ciel»: «Le type physique en sera le bleu lumineux, mais foncé du ciel du midi, tel qu’il apparaissait aux Romains, tout différent de ce bleu tendre et pâlisant que nous appelons «bleu-ciel» ou «bleu céleste» par comparaison avec le ciel de nos climats» (André 1949, 164). Senin și proaspăt, «l’azur du ciel» (Gaffiot [1934], 243) – este evocat curent în universul poetic:

lumine sic tremulo terra et cava caerula candent (Ennius, trag. 250) „pământul și cerul adânc vor străluci astfel cu o lumină sclipitoare” (trad. M. S.); *manus ad caeli caerula templa/Tendebam lacrumans* (Ennius, *Annales*, I, 49-50) „lăcrămând, întindeam mâinile către întinsulazuriual cerului” (trad. M. S.); *Et solis flammam per caeli caerula pasci* (Lucretius, I, 1090) „iar văpaia ,soarelui/ Își trage hrana din azurul cerului” (p. 75); *magni per caerula mundi/ Qua fieri quicquid posset ratione resolvi* (Lucretius, V, 771-772) „am lămurit în cè fel/ Se-ntâmplă toate pe azurul cerului” (p. 295); *Principio tonitru quatuntur caerula caeli* (Lucretius, VI, 96) „Câmpiile azure ale cerului/ De-aceea se cutremură de tunet” (p. 336); *Urget enim quoque signiferi super aetheris aestus/ Et quasi densendo subtexit caerula nimbis* (Lucretius, VI, 481-482) „Chiar și de sus eterica văpaie/ Apasă norii, care se încheagă/ Ș-ascund vederii bolta cea albastră” (p. 355); „*Unus erit, quem tu tolles in caerula caeli*”/ *Dixisti* (Ovidius, *Met.*, XIV, 814-815) „răspicat îmi ziseși: «Va fi unul din fiii/ Tăi, pe care-ai să-l faci să urce în cerul albastru»” (p. 620); *Unus erit quem tu tolles in caerula caeli* (Ovidius, *Fasti*, II, 487) „Unul din fii îl vei înălța în cerul albastru” (p. 693).

Concluzionând, se poate afirma că lexemul *caerūla* ori sintagme de tipul *caeli caerula*, *caerula mundi*, *caerula caeli* etc. desemnează în felurite contexte poetice seninul văzduhului, adică acel albastru deschis, transparent și nemărginit: «la sérénité du ciel de l’Univers, les espaces bleus du ciel»; «c’est un bleu clair, transparent, généralisé dans l’immensité de la voûte céleste» (Baran 1983, 367).

Cât despre Vergilius, acesta nu apelează la substantivul *caerūla*, *-ōrum*, dar asociază extrem de frecvent terminologia celestă cu adjective coloristice, care exprimă *caeli nitor* (vezi Telesio, apud Bechet 2012, 266), reproducând fața „mierie”, azurie a cerului⁷:

⁷ Imaginea cerului senin reprezintă o imagine dilectă și în poezia eminesciană (vezi Tohăneanu 1975, 171; Tohăneanu 1965, 90): „Trecut-ai când *ceru-i câmpie senină*,/ Cu râuri de lapte și flori de lumină” (*Mortua est!*, A, p. 57); „Stele rare din tîrie cad ca picuri de argint,/ Și *seninul cer* albastru mândru lacrimile-l prind” (*Călin*, A, p. 102); „Să-mi fie somnul lin/ Și codrul aproape,/ Pe-ntinsele ape/ Să am un *cer senin*” (*Mai amun singur dor*, A, p. 235); „Să-mi fie somnul lin/ Și codrul aproape,/ Luceasc-un *cer senin*/ Pe-adâncile ape” (*De-oi adormi...*, A, p. 237); „Stelele nasc umezi pe *bolta senină*,/ Pieptul de dor,

Sic cunctus pelagi cecidit fragor, aequora postquam/ Prospiciens genitor caeloque invectus aperto/ Flectit equos curruque volans dat lora secundo (Aen., I, 154-156) „Așa, cumplita frângere a mării/ Înceată la a zeului privire./ Când el, pe-un cer înseninat acuma./ Purtat de carul său cel sprinten, zboară./ Din hățuri slobozindu-și armăsarii” (p. 41); *Aspice bis senos laetantes agmine cynos./ Aetheria quos lapsa plaga Jovis ales aperto/ Turbabat caelo* (Aen., I, 393-395) „Privește aste lebezi, douăspre’ce./ Cât de voioase sunt că împreună/ Se află iarăși. Nu de mult, un vultur./ Alunecând din slăvi, le risipise/ Pe-azurele câmpii” (p. 54); *circumfusa repente/ Scindit se nubes et in aethera purgat apertum* (Aen., I, 586-587) „deodată spintecă-se norul/ Ce pân-atuncea îi împresurase/ Și-n naltul cer senin se mistuiește” (p. 64); *cuncta videt caelo constare sereno* (Aen., III, 518) „își dete seama că tot ceru-i/ Statormic așezat a vreme bună” (p. 156); *Jam vacuo laetam caelo speculatus et alis/ Plaudentem nigra figit sub nube columbam* (Aen., V, 515-516) „voioasă./ Din aripe bătând pe cerul luced/ Se nalță hulubița; o țintește/ Și, când să treacă sub un negru nour./ O nimere” (p. 245-246); *caeli totiens deceptus fraude sereni* (Aen., V, 851) „de atâtea ori pe mine cerul/ M-a fost mințit, cu fața-i mierie” (p. 263); *O nimium caelo et pelago confise sereno./ Nudus in ignota, Palinure, jacebis harena!* (Aen., V, 870-871) „Încrezător prea mult în chipul mării/ Și-al cerului senin, o Palinurus./ Neastrucat, pe țarm străin zăcea-vei” (p. 264); *Hujus apes summum densae (mirabile dictu!)/ Stridore ingenti liquidum trans aethera vectae./ Obsedere apicem* (Aen., VII, 64-66) „În vârful lui, venind cu zvoană mare/ Pe cer senin (ce grainică minune!)/ Se aciuară-n roiuri dese-albine” (p. 332); *signum caelo Cythera dedisset aperto* (Aen., VIII, 523) „semm le dete Venus/ Din cerul seninos” (p. 407); *Arma inter nubem caeli regione serena/ Per sudum rutilare vident* (Aen., VIII, 528-529) „iar pe meleagul/ Senin al cerului, văzură arme/ Cum sclipă dau” (p. 407); *Audiit, et caeli Genitor de parte serena/ Intonuit laevum* (Aen., IX, 630-631) „Îl ascultă/ Părintele tăriilor albastre/ Și tunet bubui spre stânga zării” (p. 459); *volat Itala cornus/ Aera per tenerum* (Aen., IX, 698-699) „zbură săgeata/ Din lemn de corn ausonic prin văzduhul/ Senin” (p. 462); *Apparet liquido sublimis in aere Nisus* (G., I, 404) „În aerul strălimpede-al tăriei/ Se vede Nisus” (p. 149); *Frigidus agricolam si quando continet imber./ Multa, forent quae mox caelo properanda sereno./ Maturare datur* (G., I, 259-261) „De-l ține pe țaran o rece ploaie/ Vreodată în bordei, el lângă vatră/ Plini-va-n voie multe lucruri, care./ Când e senin, ar trebui afară/ Cu mare zor să fie săvârșite” (p. 142); *Non alias caelo ceciderunt plura sereno/ Fulgura* (G., I, 487-488) „Nicăcând n-a mai căzut atâtea ploaie/ De fulgere, pe cer senin iscate” (p. 154).

În aceeași arie a albastrului aerian, Vergilius recurge și la formele neutre substantivizate ale unor adjective care marchează *color caeli, sed sereni* (Telesio, apud Bechet 2012, 267)⁸. El trece astfel de la alăturarea a „doi termeni cromatici asemănători”: „unul implicit, altul explicit” (Mihele 2010, 204) – reuniți în binoame precum *aperto caelo* „azurele câmpii”; *aethera apertum* „naltul cer senin”; *caeli sereni* „cerul [...] cu fața-i mierie”; *caelo sereno* „al cerului senin”; *caelo aperto*

fruntea de gânduri ți-e plină” (*Sara pe deal*, A, p. 248); „Din sfera mea venii cu greu/ Ca să-ți urmez chemarea./ Iar cerul este tatăl meu/ Și muma-mea e marea./ Ca în cămara ta să vin./ Să te privesc de-aproape./ Am coborât cu-al meu *senin*/ Și m-am născut din ape” (*Luceafărul*, A, p. 186); „În lacul cel verde și lin/ Resfrânge-se *cerul senin*” (*Frumoasă-i...*, P, p. 26); „Iară *bolta ceasenină*/ Printre ramuri, printre frunză./ Aruncând dungi de lumină/ Cearcă tainic să pătrunză” (*Zboar-al noptii negru flutur*, P, p. 445). În ce privește regionalismul *mierú* = „albastru (deschis)”, utilizat de G.I. Tohăneanu în traducerea epitetului vergilian *serēnus*(3) „senin”, vezi Giuglea, Kelemen 1966, 219-220; Radu 2011, 112.

⁸ Cu privire la substantivizarea adjectivelor cu valoare cromatică, menită să suplimenteze numele aparținând acestui domeniu, vezi André 1949, 238.

„cerul seninos” – la un substantiv de tipul *pūrum, -i* „cer senin” (DG, s.v.) sau *serēna*, un plural poetic, care denumește „seninul” firmamentului (DG, s.v.):

Nec minus ex imbri soles et aperta serena/ Prospicere, et certis poteris cognoscere signis./ Nam neque tum stellis acies obtusa videtur./ Nec fratris radiis obnoxia surgere Luna./ Tenuia nec lanæ per caelum vellera ferri (G., I, 393-397) „Tot astfel, după nendoioase semne,/ Poți prevedea și afli dacă ploii/ I-urmează cer deschis, senin și soare./ Căci nici puterea stelelor, atuncea./ Nu pare că e lăncedă, nici Luna./ Când se ivește, că îi datorează/ Frățânelui de ziuă, strălucirea/ Și nici că mai plutesc prin aer scame/ Subțiri de lână” (p. 149); *Ac, dum prima novis adolescit frondibus aetas./ Parcendum teneris; et dum se laetus ad auras/ Palmes agit, laxis per purum immissus habenis./ Ipsa acie nondum falcis temptanda, sed uncis/ Carpendae manibus frondes interque legendae* (G., II, 362-366) „Cât noile mlădițe-s în pruncie./ Le cruță, că-s gingașe; câtă vreme/ Se naltă în văzduh voiosul curpen/ Și, parcă slobozit din chingi, s-avântă/ Prin aerul strălimpede, atuncea/ Să nu cerci încă vița cu tăișul/ Cosorului, ci mâna-ncovoiindu-ți./ Din frunze prisoselnice culege./ Mai rupe ici și colo câte una” (p. 176).

Seninătatea aceasta diafană a văzduhului, definit ca „o fenomenalitate fără fenomene”, „o nirvana vizuală”, în care „materia se dizolvă, se pierde”, trecând de la „nimic” la „un nimic profund”, apoi la „o profunzime albastră” (Bachelard 1997, 175), se însoțește la Vergilius cu strălucirea astrală, căci, așa cum arată Gilbert Durand (1998, 144), există un „izomorfism al cerescului și al luminosului”. Ca atare, cerul se raportează la lumină, fie ea de origine solară, selenară (vezi Kernbach 1995, 113) sau stelară, ultrapurei „tonalități azurii” a sferei uraniene adăugându-i-se „nuanța aurie” (Durand 1998, 145) a stelelor:

polus dum sidera pascet (Aen., I, 608) „cât cerul/ Își păstori-va turmele-i de stele” (p. 65-66); *Sidera cuncta notat tacito labentia caelo* (Aen., III, 515) „Stelele pe toate/ Le urmărește lunecând pe cerul/ Tăcut” (p. 156); *maximus Atlas/ Axem umero torquet stellis ardentibus aptum* (Aen., IV, 481-482) „voinicul Atlas răsuțește/ Pe umeri-i vânjoși cereasca boltă./ Bătută toată cu arzânde stele” (p. 201); *Adsis o placidusque juves, et sidera caelo/ Dextra feras!* (Aen., IV, 578-579) „Fii cu noi. Ne-ajută./ Preabunule, și adu-ne pe boltă/ Prielnici aștri” (p. 205-206); *Ergo Iris croceis per caelum roscida pennis./ Mille trahens varios adverso sole colores./ Devolat* (Aen., IV, 700-702) „În fine, Iris./ Cu galbenele pene-nrouate./ Coboară-n zbor din slavă și, în soare./ În razele-i potrivnice, răsfânge/ Puzderie de culori” (p. 212); *Largior hic campos aether et lumine vestit/ Purpureo; solemque suum, sua sidera norunt* (Aen., VI, 640-641) „Un cer mai larg câmpiile le-mbracă/ Într-o lumină dulce purpurie./ Iar cei de-acolo-și recunosc un soare/ Al lor, precum și propriile stele” (p. 304-305); *et aethere ab alto/ Aurora in roseis fulgebat lutea bigis* (Aen., VII, 25-26) „dinspre/ Tării, aurie, Aurora luce-n/ Tandafiriu-i car” (p. 330); *Medium video discedere caelum/ Palantesque polo stellas* (Aen., IX, 20-21) „Iată, se desface/ Perdeaua cerului și văd, la mijloc./ Cum stelele, în toi de zi, colindă” (p. 428); *Jamque dies caelo concesserat almaque curru/ Noctivago Phoebe medium pulsabat Olympum* (Aen., X, 215-216) „Și iată, ziua de pe cer fugise./ Iar blânda lună, lunecând pe boltă/ În carul ei rătăcitor prin noapte./ Din drum, bătuse-aproape jumătate” (p. 484-485); *auræ Phoebe [...]/ Pura neque obtusis per caelum cornibus ibit* (G., I, 431, 433) „Phoebe./ Copila cea bălaie [...]/ Ivi-se-va-n tărie tot curată./ Urcând pe cer cu netocite coarne” (p. 151); *Immissaeque ferae silvis et sidera caelo* (G., II, 342) „pădurile se-umpleau cu fiare./ Tăriile – cu stele” (p. 175); *Accipiant, caelique vias et sidera monstrent* (G., II, 477) „Primească-mă în preajma lor și-arate-mi/ Ce căi cerești străbat ai nopții aștri” (p. 182); *pulsam hiemem Sol aureus egit/ Sub terras caelumque aestiva luce reclusit* (G., IV, 51-52) „Soarele de aur/ Gonit-a iarna în surghiun sub glie/ Și dezvelește-n cer lumina verii”

(p. 222); *Sideris in numerum atque alto succedere caelo* (G., IV, 227) „se înșiră/ În rândul stelelor, pe bolta naltă” (p. 231); *caelo et medium soligneus orbem/ Hauserat* (G., IV, 426-427) „Iar focuri ulsoare săvârșise/ Din drumul său boltii, o jumătate” (p. 242).

Pe același fundal diafan-albastru (vezi Tacciu 1979, 193-194) al firmamentului, se desfășoară însă și felurite fenomene atmosferice, căci uneori „albastrul cerului își capătă funcția de a fi albastru printr-un contrast” (Bachelard 1997, 178). În consecință, norii și furtuna se integrează deopotrivă în tema „câmpiilor azure” (vezi André 1949, 334-335)⁹, iar „această puternică reverie a contrastului” (Bachelard 1997, 178) – „albastrul nesperat al neîntinaților nori”, comentat de Hugo von Hofmannsthal (apud Bachelard, *ibidem*) – se traduce la Vergilius printr-o suită de imagini expresive:

Involvere diem nimbi et nox umida caelum/ Abstulit (Aen., III, 198-199) „Au astrucat lumina zilei norii./ Iar noaptea jilavă ne fură cerul” (p. 139); *Nam neque erant astrorum ignes nec lucidus aethra/ Sidera potus, obscuro sed nubila caelo* (Aen., III, 585-586) „Nu se zăreau pe sus luciri de aștri./ Nici bolta nu se limpezea cu stele/ În naltu-i creștet: nouri se-adunase/ Pe ceru-ntunecat” (p. 160); *Mutati transversa fremunt et vespere ab atro/ Consurgunt venti atque in nubem cogitur aër* (Aen., V, 19-20) „Se schimbă vântul, lăturișu-i șuier/ Amenință dinspre apusul negru/ Și cheag de nori se face-acum văzduhul” (p. 220); *Cum dea se paribus per caelum sustulit alis/ Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum* (Aen., V, 657-658) „Când, deodată, Iris/ Pe aripi cumpănite se ridică/ În slavă și, văzduhul spintecându-l./ Un arc întins sub nori întruchipează” (p. 253); *Visus ab Aurora caelum transcurrere nimbus* (Aen., IX, 111) „dinspre răsărit, uriaș, un nour/ Păru că-ntreg văzduhul îl străbate” (p. 432); *caelo se protinus alto/ Misit, agens hiemem, nimbo succincta, per auras* (Aen., X, 633-634) „din ceruri nalte/ Se lasă într-un nor, mânănd furtună./ Pe-aripi de vânturi” (p. 506); *at illa leves caeli delapsa per auras/ Insonuit nigro circumdata turbine corpus* (Aen., XI, 595-596) „și nimfa lunecă din slavă:/ Vârtej de negri nori o împresoară./ Văzduhul fășâind de fălăirea-i” (p. 557); *Aetheraque obscurant pennis hostemque per auras/ Facta nube premunt* (Aen., XII, 253-254) „și cu mii de pene/ Întunecă văzduhul; și pe dușman./ Scriind un nor pe cer, îl împresoară” (p. 594); *Qua venti incubuere, fugam dant nubila caelo* (Aen., XII, 367) „Întocmai/ Cum norii fug pe cer, atunci când vânturi/ Se năpustesc” (p. 600); *Quique satis largum caelo demittitis imbrem* (G., I, 23) „și voi, ce din ceruri/ Pe țarini sloboziți belșug de ploaie...” (p. 128); *Hinc tempestates dubio praediscere caelo/ Possumus* (G., I, 252-253) „De-aici, când ceru-i îndoios, afla-vom/ De mai nainte ale vremii hachiți” (p. 141); *Inque vicem speculantur aquas et nubila caeli* (G., IV, 166) „Pe rând, pândesc de-acolo/ Spre ape și spre norii din țarie” (p. 228).

Aceeași asociere nori (*nubes*) – cer (*caelum*) se regăsește într-o reprezentare extrem de plastică a lui Atlas, cel care pe „creștetu-i înalt proptește cerul” și al cărui portret împletește terminologia celestă cu terminologia fenomenelor atmosferice. Sunt menționați astfel – alături de *caelum* – norii negri (*nubibus atris*), vânturile (*vento*), ploile (*imbr*), zăpada (*nix*), gheața (*glacie*):

⁹ De menționat, în acest context, și explicația propusă de H. Wagenvoort (apud André 1949, 164) pentru un sinonim al lui *caelum*, precum *caerula*, care, potrivit opiniei sale, ar avea ca etimon un adjectiv **caerus* „gri închis”, de la care s-ar fi format un diminutiv: *caerulus*, utilizat cu sensurile succesive de „gri deschis” > „noros” > (sub forma *caerula*) „cer noros” > „cer” (în general).

jamque volans apicem et latera ardua cernit/ Atlantis duri, caelum qui vertice fulcit/ Atlantis, cinctum assidue cui nubibus atris/ Piniferum caput et vento pulsatur et imbri:/ Nix umeros infusa tegit; tum flumina mento/ Praecipitant senis, et glacie riget horrida barba (Aen., IV, 246-251) „Acuma iată-l că, din zbor, zărește/ Și vârful, și costișele răpoase/ Ale sălbaticului Atlas, care/ Pe creștetu-i înalt proptește cerul:/ El, Atlas, cu brădiș pe fruntea-ncinsă/ De negri nori, mereu bătut de vânturi./ Mereu de ploii. Troiene de zăpadă/ Îi stăruie pe umeri lui, uncheșul./ Iar de pe-obraji, se năpustesc puhoai/ Și-i țapănă sub sloiuri, barba zburlă” (p. 188).

Norii sumbri, întunecați (*nubes, nimbi, nubila*), ce „ne înspăimântă” și par „să apese pe întregul univers” (Bachelard 1997, 198-199), își fac apariția frecvent în versurile vergiliene, pentru a accentua oroarea vijeliei (*tempestas*), «pour accroître l’horreur de la tempête» (André 1949, 335), dar, în același timp, menirea lor este aceea de a crea un contrapunct cromatic la imaginea cerului albastru:

Eripiunt subito nubes caelumque diemque/ Teucrorum ex oculis: ponto nox incubat atra/ Intonuere poli et crebris micat ignibus aether (Aen., I, 88-90) „Au și răpit, și cerul și lumina./ Din a troienilor privire, norii./ Pe mare noaptea se prăvale, oarbă./ Cutremură-se ceruri, iar văzduhul/ Tot pâlpaie de fulgerele dese” (p. 37-38); stridens Aquilone procella/ Velum adversa ferit fluctusque ad sidera tollit (Aen., I, 102-103) „furtuna./ Cu crivățul din miază-noapte-n șuier./ Corabia-i izbește drept în față./ Talazurile-urcându-le-n tărie” (p. 38); Scindit se nubes et in aethera purgat apertum (Aen., I, 587) „spintecă-se norul/ Ce pân-atuncea îi împresurase/ Și-n naltul cer senin se mistuiește” (p. 64); toto sonuerunt aethere nimbi (Aen., II, 113) „Răzbubuiră-n tot văzduhul norii” (p. 87); Interea magno misceri murmure caelum/ Incipit; insequitur commixta grandine nimbus (Aen., IV, 160-161) „Estimp, începe să se-nvârtejească/ Cu huiete văzduhul; nor de ploaie/ Cu grindină-îmbibat se bulucește” (p. 183); Jam vacuo laetam caelo specularatus et alis/ Plaudentem nigra figit sub nube columbam (Aen., V, 515-516) „voioasă./ Din aripe bătând pe cerul lucid/ Se nălță hulubița; o țintește/ Și, când să treacă sub un negru nour./ O nimere” (p. 245-246); Aetheria tum forte plaga crinitus Apollo/ Desuper Ausonias acies urbemque videbat/ Nube sedens (Aen., IX, 638-640) „Atuncea, din țăriile albastre./ Călare pe un nor, privea pletosul/ Apolo oștile ausoniene./ Privea cetatea” (p. 459); cum Juppiter horridus Austris/ Torquet aquosam hiemem et caelo cava nubila rumpit (Aen., IX, 670-671) „Când mâniașul Iupiter, cu Austrul./ Dezlănțuie puhoinică furtună/ Și rumpe-n ceruri norii, deșertându-i” (p. 461); Candidus insuetum miratur limen Olympi/ Sub pedibusque videt nubes et sidera Daphnis (B., V, 56-57) „Ca zeei alb la trup, se minunează/ De ale cerului palate, Dafnis.../ ...Iar dedesubt zărește nori și stele” (p. 68); Saepe etiam immensum caelo venit agmen aquarum/ Et foedam glomerant tempestatem imbribus atris/ Collectae ex alto nubes; ruit arduus aether (G., I, 322-324) „Ades văzut-am/ Cum cade uriaș convoi de ape/ Din slavă; grămădiți de pe al mării/ Noian, adună nourii furtuna/ Cea hădă, cu ploii negre învârstată./ Se năruie văzduhul nalt” (p. 145); nec metuit surgentes pampinus Austros/ Aut actum caelo magnis Aquilonibus imbrem (G., II, 333-334) „Vița/ Nu se mai teme-acuma că austrul/ S-ar răzvrăti, nici că năprasnic crivăț/ Din ceruri ar stârni puhoiul ploii” (p. 175); unde nigerrimus Auster/ Nascitur et pluvio contristat frigore caelum (G., III, 278-279) „de unde vine/ Prea-ntunecatul Austru, ce-obidește/ Cu recea-i ijlăveală-ntreg văzduhul” (p. 202).

O mare diversitate de nuanțe rezultă și din alternarea termenilor ce evocă imaginea fulgerelor, flăcărilor, fumului etc. – totul profilat pe fundalul celest:

crebris micat ignibus aether (Aen., I, 90) „văzduhul/ Tot pâlpaie de fulgerele dese” (p. 38); improviso vibratus ab aethere fulgor/ Cum sonitu venit (Aen., VIII, 524-525) „dintr-o dată./ Dinspre văzduh, cutremurat, un fulger/ Cu vuiete țâșni” (p. 407); piceum fert fumida lumen/ Taeda et commixtam Vulcanus ad astra favillam (Aen., IX, 75-76) „fumeșgânde/

Făclii răspând lumină păcurie/ Iar focul zvârle în văzduh cenușa-i” (p. 430); *subjectisque ignibus atris/ Conditur in tenebras altum caligine caelum* (Aen., XI, 185-190) „Și când, sub ruguri, focul se încinse./ Adâncul cer se-ascunse-n întuneric./ Funinginea cea neagră cotropindu-l” (p.536); *Jam pulvere caelum/ Stare vident* (Aen., XII, 407-408) „Troienii văd cum cerul se învește/ C-un strai de colb” (p. 602); *Ecce autem flammis inter tabulata volutus/ Ad caelum undabat vertex* (Aen., XII, 672-673) „Și iată că vârtej de flăcări suie/ În valuri, printre caturi, spre tărie” (p. 615); *Non alias caelo ceciderunt plura sereno/ Fulgura* (G., I, 487-488) „Nici când n-a mai căzut atâta ploaie/ De fulgere, pe cer senin iscate” (p. 154); *et ruit atram/ Ad caelum picea crassus caligine nubem* (G., II, 308-309) „Și, îmbuibat de-un fum ca smoala, zvârle/ Înspre tării un nour de-ntuneric” (p. 173).

Dar iată și descrierea muntelui Aetna, o descriere bogată în efecte vizuale, întrucât erupția vulcanului dă naștere unui adevărat spectacol, în care negrul funinginii (*atram [...] nubem/ Turbine fumantem piceo*), cenușiul învâlvorat (*candente favilla*), fumuriul (*fumo*) și roșul incandescent (*fulmine, globos flammarum, flammam*) se proiectează pe azurul cerului (*aethera, auras, caelum*) – «un spectacle panoramique, sur un ciel qui brûle, en flammes» (Baran 1983, 335):

sed horrificis juxta tonat Aetna ruinis./ Interdumque atram prorumpit ad aethera nubem/ Turbine fumantem piceo et candente favilla/ Attollitque globos flammarum et sidera lambit;/ Interdum scopulos avulsaque viscera montis/ Erigit eructans liquefactaque saxa sub auras/ Cum gemitu glomerat fundoque exaestuat imo./ Fama est Enceladi semustum fulmine corpus/ Urgeri mole hac ingentemque insuper Aetnam/ Impositam ruptis flammam exspirare caminis;/ Et, fessum quotiens mutet latus, intremere omnem/ Murmure Trinacriam et caelum subtexere fumo (Aen., III, 571-582) „Dar preajma i-o răzguduie vulcanul./ Cu prăpădenia-i grozavă, Etna./ Aruncă la răstimpuri până-n slavă/ Nori negri de funingine-nvârtejuri/ De smoală cu cenușă-nvâlvorată/ Și urcă-n ceruri pălălăi de flăcări/ Ce-acopăr stelele. Câteodată/ Smulgând din sine mărunții de munte./ Pietroaie scuipe-n sus. Cu muget mare/ Înghesuie-n văzduh topite janțuri/ Și clocotind din hăuri se revarsă./ Se spune că, aproape ars de trăsnet./ Strivit sub munte zace-acolo trupul/ Lui Encelad; că, apăsând deasupra./ Văpăi vulcanul scuipe prin spărtura/ Cuptoarelor; de câte ori uriașul/ Se-ntoarce de pe-o parte pe cealaltă./ Că-i amorțit, cutremură-se toată/ Trinacria de huiet, iar pe ceruri/ Se țese vâl de fum” (p. 159-160).

Proiectându-se pe întinderea cerului, fulgerele dese (*crebris [...] ignibus*), însoțite de vuiete (*fulgor/ Cum sonitu*), rugurile (*ignibus atris*), funinginea (*caligine*), colbul (*pulvere*), flăcările (*flammis*), ploaia de fulgere (*plura [...] Fulgura*), fumul ca smoala (*picea [...] caligine*), norul de întuneric (*atram [...] nubem*) sau norii negri de funingine (*atram [...] nubem [...] fumantem*), vârtejurile de smoală (*turbine [...] piceo*), pălălăile de flăcări (*globos flammarum*), văpăile scuipe prin ruptura cuptoarelor (*ruptis flammam exspirare caminis*) ori vâlul de fum (*fumo*) etc. realizează un «contraste chromatique [...] frappant» (Baran 1983, 335) cu „bolta albastră, senină”, un contrast menit să pună în relief azurul – „fundalul absolut” (Bachelard 1997, 170), „atmosfera din care coboară către noi anotimpurile și orele, norii și ploaia, lumina și fulgerul”; azurul – „simbol al purității, al înălțimii, al transparenței” (Bianquis, apud Bachelard 1997, 180).

Bibliografie

- André, J. 1949. *Étude sur les termes de couleur dans la langue latine*. Paris: Librairie C. Klincksieck.
- Bachelard, Gaston. 1997. *Aerul și visele. Eseu despre imaginația mișcării*. Traducere de Irina Mavrodin. În loc de prefață: *Dubla legitimitate* de Jean Starobinski. Trad. de Angela Martin. București: Ed. Univers.
- Baran, Neculai V. 1983: *Les caractéristiques essentielles du vocabulaire chromatique latin (Aspect général, étapes de développement, sens figurés, valeur stylistique, circulation)*, in *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II, Berlin, New York, Walter de Gruyter, p. 321-411.
- Bechet, Florica 2012: *Un autre code de communication: la chromatique (appliquée à la poésie d'Ovide)*, in volumul *Quaestiones Romanicae*, Lucrările Colocviului Internațional Comunicare și cultură în România europeană (ediția I / 15-16 iunie 2012), Papers of the International Colloquium Communication and Culture in Romance Europe (First Edition / 15th -16th of June 2012), Jatepress – Szeged.
- Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain. 1994. *Dicționar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*. volumul I. A–D. București: Editura Artemis.
- Constantinovici, Simona. 2004, 2008. *Dicționar de termeni arhezieni*. volumul I (A–F), volumul II (G–O). Timișoara: Editura Universității de Vest.
- Eadem. 2005. *Palimpseste arheziene. Curs de lexicologie aplicată*. Col. „Lexicologie”. Timișoara: Ed. Politehnica.
- Durand, Gilbert. 1998. *Structurile antropologice ale imaginarului. Introducere în arhetipologia generală*. Traducere de Marcel Aderca. Postfață de Cornel Mihai Ionescu. București: Univers Enciclopedic.
- Eminescu, Mihai. *Luceafărul*. Antume. București–Chișinău: Litera Internațional (A).
- Idem. *Memento mori* [Postume]. București–Chișinău: Litera Internațional (P).
- Ernout, Alfred, Meillet, Alfred. 2001. *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*. Retirage de la 4e édition, augmentée d'additions et de corrections par Jacques André. Paris: Klincksieck.
- Evseev, Ivan. 1994. *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*. Timișoara: Editura „Amarcord”.
- Gaffiot, Félix. [1934]. *Dictionnaire illustré latin-français*. Paris: Librairie Hachette.
- Giuglea, G., Kelemen, B. 1966. *Termenii privitori la culori în latină, cu referință la limbile romanice*, in „Cercetări de lingvistică”, XI, nr. 2, p. 215-220.
- Guțu, G. 1983. *Dicționar latin-român*. București: Editura Științifică și Enciclopedică (DG).
- Idem. 1970. *Publius Vergilius Maro. Studiu literar*. București: Editura Univers.
- Kernbach, Victor. 1995. *Dicționar de mitologie generală. Mituri. Divinități. Religii*. București: Ed. Albatros.
- Lucrețiu. 1965. *Poemul naturii*. [Traducere din lb. latină: prof. T. Naum]. București: Editura Științifică.
- Marouzeau, J. 1935. *Traité de stylistique appliquée au latin*. Paris: Les Belles Lettres.
- Mihale, Georgeta. 2010. *Stilistică și irizare poetică în registrul cromatic labişian*. Ed. Universității din Oradea.
- Ovidius, Publius Naso. [2001]. *Opere*. [Chișinău]: [Editura Gunivas].
- Radu, Gabriela 2011. *Eneida – repertoriu lexical. Traducerea G.I. Tohăneanu*. Timișoara: Ed. Universității de Vest.
- Seche, Luiza, Seche, Mircea. 1997. *Dicționarul de sinonime al limbii române*. Ediția a II-a, revăzută și adăugită. București: Univers Enciclopedic.
- Subi, Maria. 2006. *O descriere vergiliană*, in volumul *Sesiune de comunicări științifice*, p. 121-124.
- Tacciu, Elena. 1979. *Eminescu. Poezia elementelor – Eseu asupra imaginației materiale în postumele de tinerețe* –. [București]: Cartea Românească.
- Tohăneanu, G.I. 1986. *Cuvinte românești*. Timișoara: Editura Facla.
- Idem. 1995. *Dicționar de imagini pierdute*. Timișoara: Editura „Amarcord”.
- Idem. 1989. *Eminesciencii (Eminescu și limba română)*. Timișoara: Editura Facla.
- Idem. 1975. *Expresia artistică eminesciană*: Editura Facla.
- Idem. 1965. *Studii de stilistică eminesciană*. București: Editura Științifică.
- Idem. 2000. *Măiastra*. Reșița: Editura Timpul.
- Vergilius, Publius Maro. 1994. *Eneida*. prefață și traducere din limba latină: G.I. Tohăneanu, note și comentarii, glosar: Ioan Leric, Timișoara, Editura Antib (*Aen.*).
- Idem 1997. *Bucolice. Georgice*, prefață și traducere din limba latină: G.I. Tohăneanu, note și comentarii, glosar: Ioan Leric, Timișoara, Editura Amarcord (*B., G.*).